

LEGELŐGAZDÁLKODÁS-ÁLLATTARTÁS-ÁLLATEGÉSZSÉGÜGY

Kovács Ferenc

Fejlett és sokoldalú állattenyésztés nélkül elképzelhetetlen a lakosság egészséges táplálkozása a hosszútávon is fenntartható mezőgazdasági tevékenység folytatása, a termelői biomassza ésszerű és értéknövelő hasznosítása, valamint a rendelkezésre álló munkaerő racionális foglalkoztatása (HORN, 1996).

Európában az állattenyésztés fejlettsége és aránya az összes mezőgazdasági termelésen belül az adott ország agrárgazdasága fejlettségének jó mércéje. A legnagyobb termelési értéket előállító országokban az állattenyésztésből származó termékek aránya - az egész agrártermelésen belül - meghaladja a 65-70%-ot, szemben a hazai 46-48%-kal. Ez azt is mutatja, hogy a magyar állattenyésztés századunkban példa nélküli mélypontra került.

A tömegtakarmányt fogyasztó ágazatok esetében (szarvasmarha, juh) ma a termelési kapacitás 20-35%-át használjuk ki annak, amelyet századunkban már többször elértünk. Szükséges tehát a kérődző fajok tenyésztésének számottevő fejlesztése, amelyre lehetőségünk van anélkül, hogy az állattartás környezetterhelése megközelítene számos fejlett EU-országot. Adottak tehát a jó minőségű és versenyképes élfelműszer-alapanyagok termelésének feltételei.

Legelőgazdálkodás

A megvalósítás érdekében megkülönböztetett figyelmet kell fordítani a hazai gyepterületek fejlesztésére. A jövő számára elfogadhatatlan az a szemlélet, mely a mezőgazdasági területünk közel 20%-át kitevő rétjeinket és legelőinket rendkívül alacsony színvonalon és halásfokkal hasznosítja. A tudományos és műszaki fejlesztési eredmények rendelkezésre állnak ahhoz, hogy ebben az ágazatban tartós és nagyarányú fejlődés indulhasson el.

A teendők szempontjából mérlegelni szükséges a következőket:

- A legelő a hosszabb hasznos élettartamú állatfajok (lő, szarvasmarha, juh) egyedei számára olyan természetes és fiziológiás környezet, amely javítja a szervezet ellenálló képességét, reakciókészségét, s ezeken keresztül az állatok termelését.
- A gyepterület növényzetének tápláléértéke - az éghajlati és talajadottságon kívül - a gyepterületgazdálkodás intenzitásától, a talajerő készletétől függően alakul. A legkedvezőbb szempontok megválasztását ökonómiai tényezők szabják meg. Az intenzivitás függvényében szükséges számba venni az öntözést is, amelyre nagyobb a lehetőségünk mint amennyivel élünk.
- Végül, de nem utolsó sorban számolni kell azzal is, hogy nemcsak a legelő hat az ott élő állatokra, hanem az állatok is nagy hatással vannak a legelőre, mint élettérre. Szakszerűtlen hasznosítással, fertőzéssel terhelt állományok legelőn való tartásával nem az egyedek, hanem az állományok egészségét és termelését veszélyeztetjük.

Állattartás

Az állat és környezete között állandóan változó, egymásra mind jobban ható folyamatot értünk. Minél értékesebb a tenyészállományunk, annál szükségesebb a külső feltételekről (elhelyezés, mozgás, szabad levegő, víz stb.) való gondoskodás és annál változatosabb összetételű és biológiailag teljesebb értékű takarmány elégíti ki igényüket. Az állattartó szakembernek ismernie kell a termelési környezet biológiai mutatóit, a termelés élettani feltételeit és azok kielégítésének módjait (KOVÁCS, 1990). Mivel háziállataink hosszú évezredek óta a legelőn éltek, a környezet, a legelő és az állat kapcsolatának ismerete segítséget jelent a gazdaságos állattartásban.

Az éghajlati tényezők közül a hőmérséklet a legváltozékonyabb, de nem kiegyenlített sem a csapadék, sem a levegő páratartalma. Ezeket az állandóan változó hatásokat megszokta a legelő növényzete is, az azon élő állatvilág is. Közismert, hogy (ha minden feltétel kedvező) az állagos 1°C évi középhőmérsékletre a gyepterület 2,5 t/ha sz. a megtermelésére képes (SPEDDING, 1971; VINCZEFFY, 1985; LAZENBY, 1988; HOLMES, 1989), ha a „klímindex” 0.20-0.25 mm/1°C. Talán ez a legmegfelelőbb éghajlati arány a legelőn létrejött állatoknak is. Érdekes

megfigyelés, hogy esős időszak előtti napokon a juhok legelése intenzív (MUCSI, 1993). A napsugárzás hatása mindig komplex, vagyis a különféle hatások nem választhatók el egymástól. Az ultraibolya sugárzás fokozza a vérképzést és inaktíválja a baktériumokat, az infravörös sugárzás tágítja az ereket és élénkíti a vérkeringést (KOVÁCS, 1990).

A talajadoottságok a legösszetettebb és legkevésbé ismert természeti tényezők. Nem hagyható figyelmen kívül (az ásványi tartalmat befolyásoló) alapkövet amelyből a talaj létrejött, sem a vízhatás, amely a láptalajokat kialakította (STAFANOVITS, 1992). Egyre több észlet válik ismertté a talajélet jelentőségéről, az egyes növényi fajokhoz kötődő és különböző ásványianyagokat feltáró talajbaktériumokról (GYÖRI, 1984; KÁTAI, 1993). A talaj szerkezete, levegőzöttsége (szellőzése), a talajvíz szintje lényegesen befolyásolja a talaj tevékenységét, a talajéletet, a növényzet gyökerezésének mélységét. A kedvezőtlen adottságok a talaj tárcsás szellőztetésével, a kötött talajon altalajlazítással szüntethetők meg (NAGY, 1988).

Az állat szervezete szoros kapcsolatban van a környezetével, azok ingereire a feltétlen és feltételes reflexeivel alkalmazkodik. Ez esetben a mellékvesekéreg alkalmazkodási (adaptációs) hormont termel; az erre használt energia nem termelő, de e nélkül megszűnne a termelés. Az éghajlati különbségekre való gyakori reagálás az alkalmazkodás (akklímatiszódás), az új környezethez való tartós alkalmazkodás a honosodás; mindkettőnek nagy szerepe van az állattartásban. Az alkalmazkodásra jó példa a legelőre alapozott húsmarhatartás, amikor az állatok hideg környezetben dúsabb szőrzetet növesztenek, hidegben „bundás” lesz az állomány.

A fenotípus-változat a genotípus és a környezet hatásainak varianciájából tevődik össze. Az eltérő genotípusok eltérő környezeti hatásokra eltérően reagálnak és a genotípusok rangsora is változik az eltérő környezetben, pl. a „háltér-genotípus meghatározott környezetben aktivizálódik”. Ezért is egyre nehezebb az összhang megteremtése a nagy igényű és nagy termelőképes állati szervezet és környezete között (DOHY, 1989). A mutáció néha genetikai változással jár, az indukált mutáció hasznosítható az állatnemesítésben - ezek a transzgenetikus állatok (DOHY, 1989).

A legelő értéke

A gyeper növényzete elsőként válaszol a környezeti hatásokra, különböző megjelenési formái mindig „naprakész” állapotban vannak az állandóan változó természeti tényezőkkel, azok tartóssága kialakítja a változatokat, állandósulása pedig az ökotípusokat. Ezért a legelőn élő állatok fokozatosan hozzáidomulnak a fogyasztott gyepernövényzeten keresztül a környezeti változásokhoz (VINCZEFFY-NAGY, 1994). A gyeper növényzetének kb. tele gyógyhatású, amelyeket az ember évszázadok óta használ emberi és állati betegségek gyógyítására (VINCZEFFY, 1992); azok rendszeres fogyasztása megelőzi több betegség kialakulását, illetve a meglévők gyógyítását. Az állatok ugyanis szívesen fogyasztják a gyeper egyes növényzetét, tekintet nélkül hogy az gyógyhatású-e, vagy nem. Figyelembe véve, hogy hazai gyepeinkben kb. 200 étkezésre, vagy ételre, italok ízesítésére alkalmas növényeket találunk, nem csoda, hogy az állatok szívesebben legelik a természetes gyeperet, mint bármilyen mászt (VINCZEFFY-NAGY, 1996). Ezek után érthető az a megállapítás, hogy a legelőn az állatok egységnyi szárazanyagban több táplálékot találnak, mint ugyanannyi szántóföldi takarmányban. Ennek oka, hogy a egyes gyeper értékesebb a legkiválóbb tisztavetésnél, nagyobb az ásványianyag-tartalma, baktericid és fungicid hatása miatt jelentősebb a biológiai értéke (KOTA-ZSUPOSNÉ-VINCZEFFY, 1993). Ehhez jön még a legeléssel járó mozgás nagyon kedvező élettani hatása is (BÍRÓ, 1928; CSUKÁS, 1952; BABINSZKY-DÉR-STEFLER, 1991; BÉRI, 1992).

A takarmány lágértéke is lényeges tényező. Ha kevés a rost és sok a keményítő, a tej zsírtartalma csökken. De, ha finomra őrlik a szálakat vagy a szilázst, akkor is csökken a zsírtartalom, mert rövidül a rágási idő, kevesebb bázikus nyál keletkezik, a bendő pH-ja savanyú lesz. Már pedig a tejszír 44%-ban a takarmány függvénye (BRYDL, 1987). Ezért lényeges, hogy a takarmány nyersrost-tartalma 18-23% legyen (BRYDL), de minimálisan kétszer annyi, mint a nyersfehérje-tartalom (KOTA, 1979). Ezt igazolják KAKUK-SCHMIDT (1988) és SCHMIDT (1993) adatai is, akik szerint a legjobb réti szénában a nyersfehérje-nyersrost aránya = 1:1.89.

A sok abrak petefészek-működési zavart és meddőséget okoz (HORVÁTH és NACSEV, 1972) és optimális alá csökkenti a bendő pH-ját, amely 6.7 helyett átlagosan 5.1-re változik (KUTAS, 1987). Érdekes a nyál mennyisége és szerepe, minthogy a napi nyáltermelés - a takarmány összetételének függvényeként - 60-180 liter között változik. A sok abrakról és rotszegény takarmánytól, valamint a szilázs szárazanyag-tartalmának növekedésétől kóros bendőemésztés alakul ki.

Állategészségügy

Állategészségügyi szempontból igen fontos a legelőn élő állatok és a legelő mint környezet egymásra hatása, interakciója. Az egymásra hatás felismerésének célja: az állatok egészségvédelme, a prevenció. A felismerés hiánya ugyanis nem egy-egy állatot, hanem állományokat érint. Jó példa erre a legelőre alapozott húsmarhatartás, amelynek hazai kudarca a takarmányozás szakszerűtlenségével magyarázható. A kiszáradt legelőn élő, takarmánypótlásban nem részesülő, lezsarolt tehénállomány ellés utáni ivarzása, az energia- és fehérjehiány miatt elmaradt, az esetlegesen ivarzó állatok nem termékenyültek és az egész technológia felborult, mivel a következő ellések már nem a kora tavaszi hónapokra estek, hanem egész évre szóródtak. A szaporodási mutatóknak tehát jelzésértékük van.

Másra kell ügyelni akkor, ha a szarvasmarhákat, juhokat rendszeresen műtrágyázott, tápanyagban gazdag legelőkön tartjuk. Ilyenkor a legelőre hajtás első heteiben a legeltetési tetánia (fűtetánia) állománybetegséggel találkozhatunk, melyben a beteg állatok akár 20-30%-a is elpusztulhat. Az esetszám az időjárás függvényeként is változik, általában a tartósan nedves, esős évek, az ún. „tetániás” évek. A kórformát a vérplazma magnéziumtartalmának a megfogyása okozza. A gazdag, buja legelőkön csökken ugyanis a legelő növényzetének szárazanyag-, nyersrost-, s vele együtt a magnéziumtartalma is. A betegség előfordulásával a káliumtartalmú műtrágyák gyakori kiszórása után is számolni kell.

Egyébként nitrogéntartalmú műtrágyák használata után mérgezés is előfordulhat, ha az állatokat a kiszórás után azonnal a legelőre hajtják. Ez megelőzhető, ha akkor legeltetnek, amikor a kiszórt só szemcséi az öntözés vagy a csapadék hatására feloldódtak és a növényzetben már nem láthatók.

Különös figyelmet érdemel a legelő hígtrágyával való öntözése, minthogy a benne lévő fertőző ágensekkel és nehézfémekkel a hígtrágya folyamatosan terhelheti a növényzetet. A hígtrágyába kerülő baktériumok, vírusok és egyéb mikroorganizmusok mennyisége, egymáshoz való aránya az állatok egészségi állapotának megfelelően alakul. A hígtrágya szakszerűtlen felhasználása esetén a világviszonylatban is mind nagyobb gondot jelentő salmonellosis fenntartását és terjesztését segítheti elő, amely humán-egészségügyi szempontból is veszélyt rejt magában.

A hígtrágya legelőn való folyamatos elhelyezése esetén a nehézfémek lerakódására is gondolni kell. Előfordult pl. rézmérgezés olyan juhállományban, ahol magas réztartalmú hígtrágyával öntöztek. A rezet a sertések takarmányában használták kiegészítőként.

A legeltetési állattartás dinamikusan változik, keresve a környezet és az állat egymásra hatásának eddig még fel nem tárt elemeit.

Irodalom

- BABINSZKY M.-DÉR F.-STEFER J.: 1991. A gyeprre alapozott tejtermelés eredményei dunántúli viszonyok között. DGYN 9., DATE kiadvány, Debrecen, 315-324.
- BÉRI B.: 1991.: A legeltetés hatása a tejhasznosítású tehének termelési mutatóira. DGYN.9., DATE kiadvány, Debrecen 209-216.
- BÍRÓ J.: 1928. A legelőgazda könyve. FM kiadvány, Budapest, 1-350.
- BRYDL E.: 1987. A takarmányozás fontosabb kérdései. In: A szarvasmarha anyagforgalmi betegségei (szerk: Brydl). Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1-304.
- CSUKÁS Z.: 1952. Takarmányozástan. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1-348.
- DOHY J.: 1989. Az állattenyésztés genetikai alapjai. Mgi Kiadó, Budapest, 1-304.
- GYÓRI D.: 1984. A talaj termékenysége. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1-254.
- HOLMES, W.: 1989. Grass, its production and utilization. II. ed. BGS Blackwell, Oxford-London-Edinburgh-Boston-Melbourne, 1-306.
- HORN P.: 1996. Az állattenyésztés, a takarmánygazdálkodás és az állategészségügyi változások kényszerében. Előadás 1996. dec. 5.-én MTA-n. (Megjelenésben: Állattenyésztés és Takarmányozás c. folyóiratban).
- HORVÁTH Z.-B, NACSEV.: 1972. Takarmányártalmak, hiánybetegségek. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1-436.
- KAKUK, T.-SCHMIDT, J.: 1988. Takarmányozástan. Mgi Kiadó, Budapest, 1-640+104 mell.
- KÁTAI J.: 1993. Tanulmány a gyepr talajának élővilágáról. DGYN 11. Legeltetéses Állattartás, DATE kiadvány, Debrecen; 85-100.
- KOTA M.: 1979. A gyepr tépértékének változásai. DGYN 6. DATE, Debrecen, 21.
- KOTA M.-ZSUPOSNÉ Á-VINCZEFFY I.: 1993. A gyepr néhány gyógynövényének takarmányértéke és mikrobiológiai minősítése. DATE, Debrecen, 159-167.
- KOVÁCS F.: 1990. Állathigiéniá. Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 1-601.
- KUTAS F.: 1987. A tejelő tehen anyagcseréje. In: A takarmányozás fontosabb kérdései (szerk.: Brydl). Mezőgazdasági Kiadó, Budapest, 56-67.
- MÚCSI I.: 1993. A legelő és a juh harmonikus együttélése. Természetes Állattartás 3. DATE kiadvány, Debrecen, 177-184.
- NAGY G.: 1988. A kötött talajú természetes gyepek intenzifikálása altalajlazításos felülettel. MTA kand. dísz. Agrárregyeten, Debrecen, 1-150+59 mell.
- SCHMIDT J.: 1993. Takarmányozástan. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1-358.
- SPEEDING, C.R.W.: 1971. Grassland ecology. Clarendon, Oxford, 1-221.
- STEFANDVITS P.: 1992. Talajtan. Mezőgazda Kiadó, Budapest, 1-380.
- VINCZEFFY I.: 1985. A gyepr állattartó képessége. MTA doktori. DATE, 1-92+206 mell.
- VINCZEFFY I.: Adatok gyepeink gyógynövényeiről. Term. Állattartás 2, DATE, 161-178
- VINCZEFFY I.-NAGY G.: 1994. The contribution of grasslands to the protection of the environment. Pollution and Water Resources, Columbia University Seminar Series with Debrecen Univ. of Agric. Sciences, Debrecen, Vol: 24-25, 235-259
- VINCZEFFY I.-NAGY G.: 1996. Étkezési növények a legelőn. Természetes Állattartás 5., DATE kiadvány, Debrecen, 105-115.

Szerző: Prof. Dr. Kovács Ferenc a Magyar Tudományos Akadémia rendes tagja,
az MTA Agrártudományok Osztályának elnöke
1051. Budapest, Nádor u. 7.